

SOSYAL BİLİMLER ALANINDA BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN SÜREÇLERİ

Editörler
Dr. Levent DOĞAN
Dr. Cem UZUN
Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ

EDİRNE 2021

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ALANINDA BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN SÜREÇLERİ

Editörler

Dr. Levent DOĞAN

Dr. Cem UZUN

Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ

Edirne, 2021

Trakya Üniversitesi Yayın No: 267
T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayın No: 1

Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri

Editörler: Dr. Levent DOĞAN, Dr. Cem UZUN, Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ

Yayın Yönetmeni:
Dr. Levent DOĞAN

Kapak Tasarım:
Duygu YÜREK

Tashih:
Öğr. Gör. Müge ATAKAN
Gonca GÜLVODİNA
Gamze GÜRCENAN ESEN

Mizanpaj:
Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ
Altay BAYATLI

Baskı: Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayiçi Yerleşkesi/Edirne

1. Baskı: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayın No: 1, Aralık 2021

ISBN: 978-975-374-311-2

Copyright © Bütün yayın hakları Trakya Üniversitesi'ne aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Kitap içerisinde yer alan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

SUNUŞ

Trakya Üniversitesi, 34 biriminde 83 ülkeden 5560'ı uluslararası olmak üzere 41.422 öğrencisiyle ve 4751 çalışanı ile şehrin, bölgenin ve Balkanların yükselen yıldızı ve bir marka değeri olarak hizmet vermektedir.

Üniversitemiz, sadece eğitim alanında markalaşma adına adım atmakla yetinmeyerek hizmet verdiği tüm alanlarda bu hedef doğrultusunda ilerlemektedir. Uluslararası kuruluşlar tarafından verilen uluslararası akredite eğitimi, ISO ve Sağlık Bakanlığının denetimlerinden başarı ile geçen bölgenin en büyük ve güçlü hastanesi; geçmişimizi, bugünümüzü ve yarınımızı temsil eden müzeleri ile birçok alanda Trakya Üniversitesi markasını yükseltmeye devam ediyoruz.

Balkan Medical Journal ile başlayan ve elinizde tuttuğunuz değerli esere konu olan ve akademik yayıncılıkta da markalaşma hedefi doğrultusunda emin adımlarla ilerliyoruz. Uluslararası indeksler tarafından taranan, etki faktörü her geçen gün yükselen 19 akademik dergisi ile Trakya Üniversitesi, bu alanda da ülkemiz ve bölgemizde söz sahibi olmakta kararlıdır.

Trakya Üniversitesi organizasyonu ve ev sahipliğinde daha önce TÜBİTAK ve Avrupa Bilim Editörleri Birliği (EASE) iş birliği ile gerçekleştirdiğimiz etkinliklerimizin son halkası "Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Paneli" oldu. Sosyal Bilimler Enstitümüz ile Avrupa Bilim Editörleri Birliği (EASE) iş birliğinde yapılan etkinlik 5 gün süre ile binlerce araştırmacıyı ağırlayarak bu alandaki büyük bir ihtiyaca cevap verdi.

Etkinliğin hayata geçmesinde ve paneller süresince alanında uzman isimlerin sunduğu bildirilerin derlendiği elinizde tuttuğunuz eserin oluşturulmasında başta kıymetli hocamız ve EASE Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı ve Türkiye Bölge Başkanı Prof. Dr. Cem Uzun ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Dr. Öğr. Üyesi Levent Doğan olmak üzere emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Selam ve saygılarımla…

Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU

Trakya Üniversitesi Rektörü

ÖN SÖZ

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1987 yılında dönemin Rektörü Prof. Dr. Ahmet Karadeniz'in izniyle Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu tarafından kurulmuştur. Rahmetli hocamız o dönemde 4-5 öğrenci ve bir iki ana bilim dalıyla yola çıktıklarında "ağacı değil ormanı görmelisiniz" diyerek aslında bugünün temellerini atmıştır.

Bugün Enstitümüz; 20'si doktora ve sanatta yeterlilik, 62'si yüksek lisans olmak üzere toplam 82 programda 3000 civarında öğrenciyle yoluna devam etmektedir. Ayrıca T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yürüttüğü Lisansüstü Eğitim Programları ile bugüne kadar 200'den fazla doktora,1700 tezli Yüksek Lisans ve 1030 Tezsiz Yüksek Lisans mezunu vermiştir.

Enstitü olarak; kaliteli bir eğitim ile ülkemizde ve özellikle Balkanlarda sosyal bilimler alanında duyulan akademik ihtiyacı gidermeye yönelik uluslararası düzeyde lisansüstü çalışmalar yaparak, üniversitemizin ve bölgemizin temel değerleri çerçevesinde sosyal bilim uzmanları yetiştirmeyi amaçlamaktayız. Bunun yanında akademisyen ve öğrencilerimizin akademik gelişimlerine katkı sağlamak, bilgilerini tazelemek ve yeni bilgiler edindirmek adına da zaman zaman bazı etkinlikler düzenlemekteyiz.

14 -17 Aralık 2020 tarihlerinde «Bilimsel Araştırma Eğitim Günleri» kapsamında konferanslar verdirmiş, konferansların bitiminde özellikle öğrencilerimizden çok güzel dönüşler almıştık. Bu dönüşlerden sonra yaptığımız çalışmaların üstüne ne katabilir, nasıl geliştirebilir ve nasıl daha faydalı olabiliriz fikrinin üstünde durmaya başladık. Bu hazırlıkların içerisindeyken EASE yönetim kurulu üyesi Prof. Dr. Cem Uzun hocamız sosyal bilimler alanında bilimsel araştırma ve yayın yapma konusunda ortak bir etkinlik düzenleme fikrini iletince aradığımız kanı bulmuş olduk ve projeyi hayata geçirmek üzere çalışmalara başladık. Ekibimizi kurup alanındaki uzman konuşmacılarımızla iletişime geçtik. Panelimizin konu başlıklarını oluşturmak üzere Cem Uzun hocamızı öğretim elemanlarımız ve öğrencilerimizle moderatörlüğümde çevrimiçi olarak buluşturduk.

Son derece verimli geçen görüşmede öğrencilerimizden gelen öneriler de dikkate alınarak alt konu başlıklarının son şekli oluşturuldu. Panelimizi, özellikle lisansüstü öğrencilerimizin bilimsel araştırma yapmadaki yöntem, araştırma teknikleri ile bilimsel yayın yapma süreçleri hususlarındaki ihtiyaçlarını gidereceğini, kafalarındaki soru işaretlerinin büyük kısmını ortadan kaldıracağını düşünerek 5 temel konuda 5 oturum olarak şekillendirdik.

Panelimize gösterilen ilgi, katılımcı sayısı, soruların fazlalığı, gelen memnuniyet ve tebrik mesajları bize bu dileklerimizin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, her oturumdan sonra neyi iyi, neyi eksik veya yanlış yaptığımızı değerlendirip gelen öneri ve eleştirilerden yola çıkarak bu tür faaliyetlerin sürdürülmesi gerektiği sonucuna vardık.

Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi'ni planlarken lisansüstü öğrencilerimizin bilimsel bir çalışma planlama, uygulama ve analiz etme konularında eksiklerini gidermek için yola çıktık. Aynı zamanda araştırma aşamasında gözetilmesi gereken etik hususlar nelerdir, bilimsel bir çalışmanın yayın sürecine geçişinde hangi aşamalar ve zorluklar ortaya çıkabilir sorularına da yanıtlar aranmıştır. Panelimize katılan hocalarımız, bilimsel yayın yapma sürecinde araştırma ve yayın etiğinin öneminin anlaşılması konusunda son derece etkili sunumlar yapmış; bilimsel bir çalışma nasıl tasarlanır, araştırma yöntemlerinde sınırlılıklar nasıl belirlenir, veri nasıl toplanır ve analiz edilir, bilimsel çalışmanın yayın aşamasına geçişinde dergi seçiminin önemi, bilimsel bir dergiye gönderilen çalışma hangi süreçlerden geçer, hakem-hakemlik nedir, editöryal yazışmalarda nelere dikkat etmek gerekir, yayın kurulunun etkisi nedir gibi konularda da çok değerli bilgiler paylaşmışlardır.

Panelimize desteklerinden dolayı üniversitemiz Rektörü Sayın Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu'na teşekkür ediyorum. Etkinliğimizin hazırlık sürecinden bugüne kadar yanımızda olan tecrübesiyle bizlere yön gösteren Cem Uzun'a; Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü müdürü Gökhan Ilgaz'a; Sosyal Bilimler Enstitüsü müdür yardımcıları Sedef Zeyrekli Yaş, Şükrü Öner Dinç ve Enstitü sekretemiz Cihan Sayan'a, öğretim görevlisi Müge Atakan'a, lisansüstü öğrencilerimiz Gonca Gülvodina, Gamze Gürcenan Esen ve Tuğçe Pekcoşkun'a şükranlarımı sunuyorum. Yine bizi kırmayarak panelimize konuşmacı olarak katılmayı kabul eden kıymetli hocalarımıza, oturum başkanları ile moderatörlere ve Aves yayıncılığa katkılarından dolayı en kalpten teşekkürü bir borç bilirim.

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

I. KISIM
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

BÖLÜM I: *Sosyal Bilimlerde Etik: Araştırma Aşamasında Gözetilmesi Gereken Hususlar* **1-10**
Deniz EROĞLU UTKU

BÖLÜM II: *TR Dizin'e Başvuran Dergilerin Komite Değerlendirmelerinde Araştırma ve Yayın Etiğine İlişkin Hususlar* **11-18**
Ali Ekber ŞAHİN

Soru-Cevap Bölümü **19-34**

II. KISIM
BİLİMSEL ARAŞTIRMA, PLANLAMA VE UYGULAMA

BÖLÜM III: *Araştırmanın Tasarlanması* **37-48**
Kasım KARAKÜTÜK

BÖLÜM IV: *Nitel ve Karma Araştırma Yöntemlerinde Sınırlılıklar, Sayıltılar ve Önemli Noktalar* **49-56**
Sadegül AKBABA ALTUN

BÖLÜM V: *Veri Toplama Teknikleri ve Nicel Araştırma Planlaması* **57-68**
Hakan YAŞ

Soru-Cevap Bölümü **69-86**

III. KISIM
NİTEL VE NİCEL ARAŞTIRMA ANALİZLERİ

BÖLÜM VI: *Nitel Araştırmalarda Verilerin Toplanması, Analizi ve Sunumu* **89-96**
Mustafa SÖZBİLİR

BÖLÜM VII: *Verilerin Analizinde Dikkat Edilecek Hususlar* **97-108**
Meltem ACAR GÜVENDİR

BÖLÜM VIII: *Temel İstatistik Yöntemleri ve İstatistiksel Analiz Programları* **109-116**
Emre ATILGAN

Soru-Cevap Bölümü **117-128**

IV. KISIM
BİLİMSEL MAKALE YAZIMI

BÖLÜM IX: *Uluslararası Dergilerde Makale Yayımlama Süreci* **131-142**
Ali Ekber ŞAHİN

BÖLÜM X: *Bilimsel Makalelerde Giriş, Çözümleme ve Sonuç Bölümleri Yazılırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar Nelerdir?* **143-150**
Fahri TÜRK

BÖLÜM XI: *Sosyal Bilimlerde Akademik Makale Yayımlamak; Süreçler, Sorunlar, Çözümler* **151-158**
Mustafa AYDIN

Soru-Cevap Bölümü **159-176**

V. KISIM
BİLİMSEL MAKALE YAYIN SÜREÇLERİ

BÖLÜM XII: *Bilimsel Makale Yayınlamada Hakemlik Süreci* **179-184**
Emine ÖZMETE

BÖLÜM XIII: *Bilimsel Makale Yayın Sürecinde Editör ve Yayın Kurulu Değerlendirme Aşaması* **185-190**
Fırat PURTAŞ

BÖLÜM XIV: *Dergi Seçimi Nasıl Yapılmalıdır?* **191-196**
Hüseyin Murat YÜCEL

Soru-Cevap Bölümü **197-204**

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ali Ekber ŞAHİN **205-206**
Cem UZUN **207-208**

NİTEL ARAŞTIRMALARDA VERİLERİN TOPLANMASI, ANALİZİ VE SUNUMU[1]

Mustafa SÖZBİLİR[2]

Öncelikle nitel araştırmanın ne olduğunu iyi anlamamız gerekiyor ki nitel araştırma sürecinde yapacağımız işleri doğru yapabilelim. Temel anlamda nitel araştırma dediğimiz şey daha çok sosyal olguların ya da daha karmaşık iç içe geçmiş olguların ağırlıklı olarak gözlem, görüşme, işte saha notları, katılımcı raporları, doküman incelemesi gibi yöntem ve tekniklerle incelendiği bir çalışma olarak tanımlayabiliriz. Burada önemli olan hususlardan birisi nitel araştırma anlamında unutmamamız gereken özellikle felsefik anlamda gerçekliğin ne olduğuna dair sahip olunan bakıştır. Nitel araştırma daha çok çoklu gerçeklik kavramına vurgu vardır. Tekli gerçeklik yerine çoklu gerçekliğin olduğunu ve aslında gerçekliğin yorumlanarak oluşturulduğunu bizler tarafından oluşturulduğunu öne süren bir bakış açısı. Felsefik bir bakış açısına sahip. Bu yüzden mümkün olduğunca zengin veri toplama kaynaklarına güvenmemiz gerekiyor ve elde ettiğimiz verileri anlama, yorumlama sürecini özellikle ön plana çıkarmamız gerekiyor ve buna dayalı olarak bir anlam oluşturmamız gerekiyor. Bu perspektiften baktığımızda benim bugüne kadar nitel araştırma ile ilişkili gözlemlerim şunu gösteriyor. Türkiye'de yapılan ve nitel diye adlandırılan araştırmaların aslında çok önemli bir kısmı nicel paradigma ile nicel mantıkla yürütülmüş nitel araştırmalar. O yüzden yapılan her araştırma nitel diye okuduğunuzda aslında nitel araştırma olmayabilir. Sadece sayısallaştırma odağına oturtulmuş, anlam çıkarmadan, yorumlamadan anlam oluşturma (meaning making) dediğimiz kavramdan uzaklaşan araştırmalara çok nitel araştırma dememiz doğru olmayabiliyor.

Nitel araştırmaların temel özellikleri özellikle doğal ortama duyarlı olmasıdır. Yani verinin, olayın, olgunun gerçekleştiği doğal ortam içerisinde bütüncül bir bakış açısıyla katılımcılığı esas alan, yani sizin sürecin içerisine dâhil olduğunuz orayı temel duyu organlarınızla algılamaya çalıştığınız bir yapının olması lazım ve özellikle de çoklu veri toplama, alternatif veri toplama kaynaklarına odaklanmamız gerekiyor ki olgulara çok daha etraflı bir şekilde bütüncül olarak anlayabilirim. Yine nitel araştırmanın güzel yanlarından bir tanesi nicel

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Üçüncü Oturum: Nitel ve Nicel Araştırma Analizleri. *30.03.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, sozbilir@atauni.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6334-9080.

araştırmalara kıyasla esnek bir araştırma sürecinin olmasıdır. Bu belki bizim ruhumuza biraz çok daha yatkın gibi olabiliyor. Türkiye'de araştırmacılar böyle başlangıçta her şeyi çok iyi planlamayı çok sevmeyebiliyorlar. Nasıl olsa kervanı yolda düzenleriz anlamında başlıyorlar ama bu böyle bir şey değil. Bu esneklik süreç içerisinde, süreci anladıkça düzenlemelerin yapılabileceği, değişikliğe gidilebileceği bir yapıyı öngörüyor ama bu beraberinde ciddi zorluklar getiriyor. Bunu da unutmamamız gerekiyor.

Temel olarak nitel araştırmalarda veri toplamada en çok kullanılan teknikler ağırlıklı olarak gözlem, görüşme ve dokümanlar olarak adlandırılıyor ve burada elde ettiğimiz verilerde çoğunlukla görüntü, ses, multimedya, yazı, sembol ve benzeri türde resim türündeki nesnelerden oluşuyor. Ama bu nitel araştırmada veri toplama sürecinde bizi en çok zora sokan hususlardan bir tanesi özellikle gözlem ve görüşme yapmak istediğimizde sahaya giriş güçlüğü konusunda ciddi sıkıntı yaşayabiliyoruz. Sahada bulunmak gerekiyor ki o sahadan gerçek verileri toplayabilelim ama birçok durumda sahaya girmek gerçekten zor. Kendinizde düşünün mesela birisi size telefon etse hocam ben sizin dersinizi 3 hafta boyunca gelip gözlemek istiyorum dediğinde genellikle insanların ilk verdiği tepkilerden bir tanesi neden benim dersimi seçtiniz ya bu hafta gelmezseniz olmaz mı? Ben dersime çok fazla hazırlamadım işte. Mülakat yapmak istediğinizde ya işte şu gün gelelim, yarın gidelim, bugün gelelim gibi böyle hem izin almakta hem de insanlarla istediğiniz zenginlikte veri toplama konusunda ciddi sıkıntılar yaşanabiliyor. O yüzden bu tip zorluklara önceden hazırlıklı olmamız gerekiyor. Şimdi veri toplamada dedi ki, en yaygın kullanılan veri toplama araçlarından bir tanesi görüşmedir. Çünkü siz insanların zihninde olup bitenleri ortaya çıkarmaya çalışacaksınız, bunu da ancak konuşarak yapabilirsiniz. Görüşme dediğimiz şey aslında belli bir amaç doğrultusunda karşınızdaki bir kişi veya bir kaç kişiyle yapılan sohbet amaçlı bir sohbettir. Bu anlamda sizin neyi sormak istediğiniz, neyi ortaya çıkarmak istediğinizi çok net bir şekilde biliyor olmanız gerekiyor. Önceden hazırlıklı olmanız gerekiyor. Bunu da yaparken çeşitli formatlarda yapabiliyorsunuz.

Günümüzde birçok farklı sınıflandırması olmakla birlikte yapılandırılmış görüşme ya da yapılandırılmamış görüşme diye iki ucun arasında en çok kullanılan yarı yapılandırılmış dediğimiz görüşme. Eğer araştırmalara bakarsanız, araştırmalarda görüşme dendiği zaman karşımıza yüzde doksanın üzerinde "yarı yapılandırılmış görüşme yapıldı" fikri daha doğrusu rapor edilir. Çünkü bu yarı yapılandırılmış ne kadar yapılandırılmış, ne kadar yapılandırılmamış çalışmaya göre değişebiliyor. Ama bilmemiz gereken şey şu. Yapılandırılmış görüşmeler daha çok amaç olarak görüşme yapılan kişilerin düşünceleri arasında karşılaştırma yapılmak istendiğinde kullanılır ki bu daha çok nicel bir görüşme şeklidir. Nitel görüşmelerde ağırlıklı olarak yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme türü kullanılır ki

burada asıl amaç o anlamı ortaya çıkarmak, anlama yorum yapabilmeyi ortaya çıkarmak için bir keşif sürecinde kılavuzluk etmesi açısından kullanılır.

Bir de ikinci bir grup, ikinci bir tür görüşme türü daha var ki o da odak grup görüşmesidir. Özellikle son yıllarda çok daha fazla kullanılan bir görüşme türlerinden bir tanesidir. Burada biriyle görüşme yerine daha çok bir grupla görüşme yoluna gidiliyor ki burada özellikle grup dinamiklerinden yararlanmaya çalışıyor. Kısa bir zamanda çok daha zengin bir şekilde veri toplama amaç edinildiği zaman odak grup görüşmeleri kullanılıyor. Ama bunun da ayrıca sakıncaları da olabiliyor. Her türlü araştırma için tabi ki de bu uygun olmayabiliyor. Örneğin fenomonolojik olgu bilim araştırması yapıyorsanız, orada odak grup görüşmesi yapmak çok doğru bir yol olmaz ama diyelim ki etnografik bir araştırma yapıyorsanız orada odak grup görüşmesi kullanılabiliyor.

Görüşme yaparken özellikle dikkat etmemiz gereken bazı hususlar var. Veri toplama süreci açısından sabırlı olmak, iyi bir dinleyici olmak, işte mülakat yapılan kişinin sessiz kaldığı durumları tolere edebilmek çok önemli, aynı zamanda da hızlı düşünüp yeri geldiğince anında yeni sorular sorabilmek çok önemli ve söylenilenleri doğru anlayıp anlamadığınızı teyit etmek gerekiyor. Yani kişi bir şey söylüyor olabilir ama bizim anladığımız şey olmayabilir o. O yüzden böyle kontrol amaçlı, netleştirme amaçlı soruların olması gerekiyor. Ama bu süreçte en çok dikkat etmemiz gereken şeylerden bir tanesi teknik donanımımızın, ekipmanımızın doğru çalışıyor olup olmadığı önemli. Yıllardır nitel araştırma yöntemleri dersi veriyorum. Öğrencilerimin gelip bana söyledikleri şeylerden bir tanesi şu, hocam o kadar mülakat yaptım ses kayıt cihazının pili bitmiş ya da ses kayıt cihazı durmuş ya da özellikle cep telefonlarını kullanıyorlar kayıt etmek için ama 5 dakika sonra kayıt durmuş ve benzeri problemlerle karşılaşılabiliyor. Özellikle teknik ekipmanın iyi çalıştığından emin olmamız gerekiyor.

Diğer bir veri toplama tekniğimiz gözlem, özellikle bu gözlem sürecinde de görüşmelerden farklı olarak çok zengin bir veri toplayabiliyorsun çünkü sahada gerçek olup bitenleri görebiliyorsunuz. Orada oluşan davranışları, eylemleri her yönüyle görme şansınız var. Görüşmede siz sadece insanların söylediklerini elde ediyorsunuz ama burada siz kendi algılarınızı diğer duyu organlarınızı da kullanarak veri toplayabiliyorsunuz. Bu açıdan oldukça zengin bir bakış açısı sunuyor bize. Yalnız burada unutmamamız gereken şey, bakmakla görmenin aynı şeyler olmadığı konusunda karar vermemiz gerekiyor. Yani neyi göreceğimiz çok önemli. Neye bakacağımız çok önemli. Onun için önceden çok iyi planlı bir bakış hazırlığının yapılmış olması gerekiyor.

Özellikle nicel ve nitel araştırma anlamında şunu vurgulamak istiyorum. Bir araştırmada görüşme, gözlem gibi ya da doküman gibi veri toplama araçlarının

kullanılmış olması, o araştırmayı asla ve asla nitel araştırma yapmaz. Örneğin gözlemi siz nicel amaçlı da kullanabilirsiniz, nitel amaçlı da kullanabilirsiniz. Görüşmeyi nicel bir araştırma kapsamında da kullanabilirsiniz, nitel bir araştırma kapsamında da kullanabilirsiniz. Bu soru bana çok sorulduğu için özellikle vurgulamak istiyorum. Hocam, ben işte anket yapıyorum bunun yanında bir tane de mülakat yapacağım benim çalışmam şimdi karma araştırma mı oluyor? Şimdi bir tanesi nitel bir tanesi nicel diye düşünüyorlar. Doğrudur, görüşme, gözlem ağırlıklı olarak nitel araştırmalarda kullanılır. Ama nicel araştırmada kullanılmaz diye bir durum söz konusu değildir. Gözlemi ne için yaptığınıza bağlı olarak değişir. Eğer sadece bir şeyleri saymak için gözlem yapıyorsanız, o zaman bunun nitelikte hiçbir ilişkisi yok. Bu nicel gözlem olur. Özellikle nicel gözlem dediğimiz şey belli tanımlanmış davranışları belirlemek, tespit etmek, onları saymak için kullanıyorsanız eğer o zaman nicel gözlem, ama nitel gözlem daha çok sayısal bir veri üretmenin ötesine geçip anlamlara odaklanan durumu derinlemesine anlamaya odaklanan bir gözlem olmalıdır. Aksi takdirde nitel gözlem olmayabilir. Gözlemler çok farklı kaynaklarda farklı şekillerde sınıflandırılabiliyorlar. Yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış gözlem; doğal ortam ya da yapay ortam gözlemi; katılımcı ya da katılımcı olmayan gözlem gibi çok değişik şekillerde sınıflandırmalar yapılabilir. Bunların her birisinin durumuna göre olayı araştırma konunuza göre kullanımı gerekebiliyor. Doğal ortam gözlemi birçok durumda çok iyi oluyor ama gerçekçi olmayabiliyor. Yani o doğal ortama erişme probleminiz olabilir. Örneğin diyelim ki siz evlerde hiçbir zaman mesela çocuk davranışlarıyla ilişkili, çocuk anne baba ebeveyn etkileşimi ile ilişkili çalışma yaptığınızda hiç kimse sizi evine alıp 24 saat çocuğuyla nasıl bir vakit geçirdiğini gözleyin diye kimse size izin vermez ya da evine bir kamera yerleştirelim. Big brother gibi böyle 24 saat göz diyelim gibi bir şey herhalde kimse izin vermez. O yüzden bazı araştırmalar var ki doğal ortam içerisinde yapma şansımız yok. Bu tip durumlarda yapay ortamlar geliştirmemiz gerekebiliyor. Bir başka veri toplama tekniğimiz dokümanlar ya da doküman inceleme olarak kullanılıyor. Bu diğer 2 veri toplama tekniğine göre çok daha iyi bir veri toplama tekniği. Çünkü dokümanların kapasitesi yok. Naz yok sadece erişim ile ilişkili problemi var. Eriştikten sonra istediğiniz kadar inceleyebiliyorsunuz onda bir problem yok. 1 kişiyle 2 kere 3 kere mülakat yapmaya çalıştığınızda dördüncü de yeter artık diyor. Benimle uğraşma diyor ama dokümanların böyle bir derdi yok ama dokümanların da erişim problemleri var. Onların orijinal olup olmadığını kontrol edebilme gibi bir problem var. Bu anlamda eksik olma gibi problemler var. Eğer bunları aşabiliyorsanız o zaman dokümanlar bu anlamda oldukça faydalı. Kendi içerisinde farklı şekillerde sınıflandırılabiliyorlar. Dokümanlar işte kayıt türlerine göre, erişilebilirliklerine göre, kaynaklarına göre farklı sınıflamalar var ama doküman inceleme yapacaksanız eğer özellikle öncelikle dokümanlara ulaşma konusunda bir çalışma yapmamız gerekiyor ki özellikle tarihsel araştırma yapan

kişiler bu konuda oldukça yaygın. Antropolojik araştırma yapanlar dilbilim ve benzeri ve hermenötik araştırmalarda bu tip çalışmalar bu kaynakla çok kullanılıyor. Dokümanların özellikle sınıflandırılması, orijinal olup olmadığının teyit edilmesi, temsil edebilirlik gibi konuları göz önünde bulundurmak gerekiyor. Ayrıca bir başka problem daha var, dokümanlar her zaman gerçeği yansıtmayabilir, karşımıza çok farklı şekilde manipüle edilmiş dokümanlar da çıkabilir. Bu konuda çok dikkatli olmak gerekiyor. O yüzden doküman incelemenin de kendi içerisinde avantaj ve dezavantajları var. Bunları da unutmamak gerekiyor.

Özellikle nitel araştırmalarda ne kadar veri toplayacağız diye bir husus var. Biliyorsunuz nitel araştırmalarda ağırlıklı olarak bizim işimize yarayacak kişilerle çalışın amaçlı örnekleme yöntemlerine gidilir. O yüzden de nitel araştırmaları çoğu kişi eleştirirler ki bunlar amaçlı örneklemelerden elde edilmiş veriler olduğu için bunlarla genelleme yapılamaz. Buradan elde ettiğimiz sonuçları genelleyemezsiniz. Nitel araştırmalarda zaten hiçbir zaman genelleme yapmak amaç değildir. Önemli olan incelediğiniz olay ya da olguyu kavramı neyse onu kendi içerisinde bütünlük halinde etraflı bir şekilde inceleyip onu anlamak esastır. O anlamda bakıldığında ne kadarlık bir örnekle çalışmamız gerektiği sorusu çok sık soruluyor. Özellikle nicel araştırma kültüründen gelenler diyor ki, biz işte bir örneklem büyüklüğü hesaplayabiliriz. Burada kaç kişi olacak? Tabi ki bazı kavramlar var. Örneğin bir olgu bilim araştırması yapıyorsanız fenomenolojik bir araştırma burada genellikle bir sayı söylenir, 10 civarında kişiyle en azından veri toplamış olmanız gerekir gibi, ya da işte bir kuram oluşturma çalışması yapıyorsanız 30-40 kişiye ve benzeri 50 kişiye ulaşmak önerilir. Yani bazı öneriler vardır ama burada asıl önemli olan şey şu, elde ettiğiniz verinin ne kadar zengin olduğu ve ne kadar doygunluğa erişip erişmediği meselesidir. Siz veri toplarken sürekli artık benzer şeyleri duymaya başlıyorsanız, o zaman veri yeterince bir doygunluğa erişmiş demektir ve burada bu anlamda veri toplamayı kesebilirsiniz diye karar oluşturulabilir.

Nitel araştırmanın en zor taraflarından bir tanesi bu verilerin çözümlenmesi ve raporlanması kısmıdır. Çünkü o kadar çok zengin veri toplandı ve bizim kültürümüzde özellikle acemi, araştırmacıysanız, başlangıçta araştırmacılar çok korkarlar. Hocam şunu da toplayayım, bunu da toplayayım, bunu da sorayım, şunu da gözleyeyim şu dokümanları da inceleyim diyorlar ve belli bir zaman sonra bir bakıyorsunuz dağ gibi bir veri karşılarına çıkmış ve farklı formatlarda veriler var. Ses var, multimedya var, görüntü var, yazı var, resim var, ne bileyim aklınıza gelebilecek her türde veri var. Şimdi biz bu verileri nasıl çözümleyeceğiz diyorlar. Aslında bu çok zahmetli bir süreci gerektiriyor. Sıkıntılı bir süreci gerektiriyor. Özellikle konuşmalar varsa bunları önce transkript etmek gerekiyor. Bunları yazıya döküp ondan sonra çözümlemek gerekiyor. Önce verileri temizleyeceğiz. Veriye hazır analizi hazırlayacağız, gereksiz olan kısımlarını uzaklaştıracağız,

ayrıştıracağız, ondan sonra da veriyi anlamaya çalışacağız. Sonra nasıl bir analiz yapacağımıza karar vereceğiz. Sonra kodlamalarımıza geçeceğiz. Kodlamalarımızı yapacağız. Bu kodlardan belli anlamlar etrafında temalar etrafında toplanabilen kategoriler oluşturup bunları da temalaştırma yoluna gideceğiz ve bulgular sonrasında raporlar almaya çalışacağız. Ama önemli olan şey yapacağımız bütün bunları araştırma sorularımız etrafında yapmamız gerekiyor. Araştırma sorularımızı unutmadan bu mantığı göz önünde bulundurarak yapmamız gerekiyor.

Nitel araştırmanın veri analizi aşamasının en önemli özelliklerinden bir tanesi veri analizinin kalitesi araştırmacının kalitesiyle, bu alandaki bilgisiyle, deneyimiyle ve yaratıcılığı ile doğrudan ilişkili olmasıdır. Çünkü hiç bir zaman nitel veri analizinde standart kurallar yoktur. Belli öneriler vardır. Belli yaklaşım tarzları vardır ama standardize edilmiş nicel veri analizinde olduğu gibi işte şu şartları sağlıyorsa, şu analizi yaparsınız, işte tablosunu böyle gösterirsin sonucunu böyle raporlarsınız şeklinde bir durum söz konusu değildir. O yüzden sizin yaratıcılığınız burada çok önemli. Sizin sahadaki bulunma deneyiminiz, veriyi anlamanız bu anlamda çok önemli. Esnek bir yapı söz konusudur ama yapmanız gereken ilk iş veriyi çok iyi anlamanız. Araştırma probleminiz etrafında bu veri üzerinde iyi bir işlem yapmanız gerekiyor. Son yıllarda şöyle bir kavram yanılgısı oluşmaya başladı. Ne güzel bu konuda yazılımlar çıkmış, nitel veri analizi yazılımları var. Biz hemen bu yazılımlarla bu işi yaptırırız. Maalesef nitel veri analizi, yazılımları, veriyi analiz etmiyorlar. Bunlar verinin yönetimini, veri analizi sürecinde data handling dediğimiz veri işleme sürecini kolaylaştırıyor. Veriye sahip olmayı kolaylaştırıyorlar. Tek elden bütün veriyi bir arada görme şansı elde ediyorsunuz. Öbür türlü kâğıt üzerinde analiz yapmaya kalktığınızda her şey birbirine karışabiliyor. Özellikle büyük veri setleriniz söz konusuysa o yüzden burada işin hammaliyesi tabiri caizse çok çok daha fazla veri analizi sürecinde buna dikkat etmek gerekiyor.

Çeşitli metaforlar kullanılıyor veri analizi için işte kimisi kaleidoskop metaforunu kullanıyor. Biliyorsunuz kaleidiskopta çevirdikçe böyle ışığın farklı kırılımı, yansımalarından böyle çok güzel desenler ortaya çıkabiliyor. Bazıları yapboz (jigsaw puzzle) metaforunu kullanıyorlar. Aslında büyük oranda yapboza benziyor bu anlamda. Ama benim en çok hoşuma giden şeylerden bir tanesi prizma metaforu; aslında birbiriyle karışık iç içe geçmiş olan, karmakarışık olan veriler prizmadan geçtikten sonra kendi renklerine göre ayrılıyorlar. Nitel veri analizi aslında böyle karmakarışık olan bir veri setini anlaşılabilir bir hale getirme işi. Kaynaklara baktığınızda eminim çok farklı isimler göreceksiniz. Çok farklı isimler de var bu anlamda. Ben burada sadece basit bir sınıflama yapmaya çalıştım ama benim okuduğum kaynaklarda nitel veri analizi ile ilişkilendirilmiş belki 30, 40 tane farklı isim var. Nitel veri analizinde kullanılan yöntem teknik ismi anlamında karşınıza çıkabilecek farklı kaynaklarda. Çünkü nitel araştırma birçok disiplinden

beslendiği için bir taraftan felsefeden besleniyor, sosyolojiden, antropolojiye, tarihten, psikolojiden, eğitim alanında birçok alandan beslendiği için her bir alanın kendi içerisinde getirmiş olduğu sınıflamalar, tanımlamalar var ve bunlar da birbiriyle karışabiliyor. Ama bizim özellikle en çok gördüğümüz belli temalar, anlamlar etrafında yaptığımız analizler var ki bunlara ben daha çok tematik analiz dedim. Bunu da 2 şekilde yapabiliyoruz. Ya tamamen kendimiz bir yeni kodlama sistemi geliştiriyoruz ya da daha önceden birisinin geliştirmiş olduğu kodlama sistemini kullanıyoruz. Kendimiz yapıyorsak içerik analizi daha önceden var olan bir kavramsal çerçeve ya da analiz yapı üzerinde yapıyorsak buna da betimsel analiz demek gerekiyor. Yalnız burada iki şeyi birbirine karıştırmayalım. Bir de betimleme dediğimiz bir analiz şekli var. Narrative diye adlandırılan bir analiz şekli var. Bu daha çok gördüğünüz bir şeyi tasvir etme, anlatarak ifade etme türünde bir analiz. Burada bahsedilen betimsel analizle bu betimleme aynı şeyler değil. Ayrıca fenomenolojik analiz dediğimiz şey var. Fenomenolojik araştırma da biliyorsunuz bir olgunun insanlar tarafından nasıl içselleştirdiği yani kendi deneyimlerinin neler olduğu üzerine odaklanan bir analiz. Söylem çözümlemesi dediğimiz özellikle dilbilim alanında çok yaygın olarak kullanılan bir şey var, insanların söylemlerindeki değişimi dönüşümü inceleyen bir analiz şekli, özellikle kuram oluşturma çalışmalarında çok karşımıza çıkan grounded teoriden çalışmalarını sürekli karşılaştırmalı analiz diye bir teknik var. Constant comparative analiz, bu da veri toplama ve veri analizinin paralel olarak yürütüldüğü araştırma şekli. Aslında kuram oluşturma hem bir yöntem hem de bir veri analiz yöntemi olarak kullanılabiliyor. Farklı kaynaklarda farklı şekillerde adlandırmalar var. Bunun da kendi içerisinde değişik işte açık kodlama, çapraz kodlama, kategorileştirme ya da selektif coding, aksiyonel coding diye adlandırılan sınıflamalar var. Ama temel olarak yaptığımız şey şu, veriyi toplayacağız, veri indirgemesi temizlemesini yapacağız, analizi hazırlayacağız. Veriyi toplayıp, inceleyip kodlar oluşturacağız. Kodlardan kategorilere buradan temalara gideceğiz. Özellikle burada okların yönüne dikkat etmenizi istirham ederim. Bu böyle. Tek yönlü giden bir süreç değil. Yani böyle tık tık tık tık yaptık, merdiveni çıktık gibi değil. Bu merdiveni defalarca inip çıkmanız gerekiyor. İleri geri sürekli gidip gelmemiz gerekiyor. Bu bir interaktif denen yabancı dilde daha çok kullanılan interaktif bir süreç, gidiş gelişleri gerektiren sürekli verinin üzerinden gidip gelmeyi gerektiren bir süreç. Bunun sonucunda veriyi görselleştirmemiz gerekiyor. Bir taraftan elde ettiğimiz kavramları anlamanın yanında diğer tarafta oluşturduğumuz anlamları, kuramları ifade ederken bir taraftan da bu veriyi nasıl sunacağımıza dair görselleştirme çalışması yapmamız gerekiyor ki bu da gerçekten emek gerektiren süreçlerden bir tanesi.

En son geçerlik, güvenirlik ve raporlama ile ilgili bir iki şey söyleyip hemen bitirmeye çalışacağım. Geçerlik çalışmaları, geçerlik ve güvenirlik kavramları nitel

araştırmada nicel araştırmalardan farklı olarak bazı terimlerle karşılanıyor. Özellikle inandırıcılık, aktarılabilirlik tutarlılık, teyit edilebilirlik gibi bazı kavramlar kullanılıyor. Nicel araştırmadan farklı olarak bu kavramların da özellikle dış geçerlik ya da genelleme dediğimiz şey daha çok aktarılabilirlik, bu özellikle yazdığınız araştırmaların uluslararası anlamda dergilerde kabul görebilmesi açısından çok önemli. Yaptığınız çalışmanın o küçük örneklerinden elde ettiğiniz veriyi neden Amerika'da ya da Japonya'da, Almanya'da, Afrika'da bir araştırmacı okusun sorusuna cevap vermemiz gerekiyor yani. Bunun insanların işine nasıl yarayabileceği, diğer taraflara nasıl aktarılabileceği ile ilişkili konuların üzerinde durmamız gerekiyor ve iç geçerlik açısından da yaptığımız işin doğru olduğuna insanları ikna etmemiz gerekiyor.

Son olarak raporlama sürecinde dikkat edilecek birkaç husus var. Ne kadar betimlersek o kadar iyi. Bakın unutmamamız gereken şey şu, biz nitel veri toplama sürecinde sahada bulunduk. Beş tane duyu organımızla veri elde ettik. Ondan sonra siz çıkıyorsunuz, geliyorsunuz beş temel duyu organını da elde ettiğiniz veriyi göze hitap eden bir formatta yazıyorsunuz. Eğer çok kısa bir şey yazarsanız o zaman karşınızdaki insanlar sizin yazdığınızdan hiçbir şey anlamıyorlar. Bu siz kendiniz yaşamışsınız zannediyorsunuz ki herkes bunu orada yaşamış. Hâlbuki kimsenin yaşadığı yok, bunu anlatmamız gerekiyor. Bu anlamda o yüzden nitel araştırmaların raporlamasında betimleme çok önemli. Betimlemenin yanında görselleştirme de çok önemli. Günümüzde artık biraz daha özellikle infografikler kullanabilirsiniz, çizimler kullanabilirsiniz, şemalar kullanabilirsiniz, tablolaştırmaları kullanabilirsiniz ama çok sorulan bir soru nitel araştırma sonuçlarında sayı kullanmalı mıyız? Sayı kullanılmaz diye bir durum söz konusu değil ama lütfen nitel araştırmalardaki anlamı nicel araştırmalarda ki gibi sayıya indirgeyerek kullanmayalım. Grafikleri sadece birbiriyle karşılaştırmak için kullanmayalım. Sayı gerekliyse kullanılır. Yoksa asıl önemli olan oradaki anlamı, etkileşimi, üyeleri, o olguyu birbirini oluşturan bileşenleri ve bunlar arasındaki etkileşimleri ortaya koyabilmemiz çok önemli.